

**СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ
СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ**

У статті проаналізований процес семантичної деривації як джерела поповнення словникового складу молодіжного сленгу. Автор розглядає метафоричні й метонімічні перенесення в субмові молоді м.Херсона.

Ключові слова: *молодіжний сленг, семантична деривація, метафора, метонімія.*

The article deals with the semantic derivation process as a source of vocabulary replenishment of youth slang. The author examines the metaphorical and metonymical transfer in youth sublanguages of Kherson.

Keywords: *youth slang, semantic derivation, metaphor, metonymy.*

Словниковий склад мови перебуває в постійному русі й динаміці, він активно поповнюється новими лексико-фразеологічними одиницями. Це стосується також мовного субстандарту. Прийомом поповнення словникового складу мови нестандартною лексикою є семантична деривація, у результаті якої відбувається розширення смислового обсягу слова, літературного стандарту за рахунок появи в ньому просторозмовного лексико-семантичного варіанта.

Спосіб творення номенів шляхом семантичної деривації широко вживаний у молодіжному сленгу. Як і в літературній мові, використано здатність слова означати не одне, а кілька явищ дійсності, тобто існуюче слово набуває нового значення. Поява нових значень у словах викликана не тільки потребою найменувати нові предмети та явища, але й соціально значущою переоцінкою вже відомих предметів і явищ.

Вторинна номінація побудована переважно на асоціативних зв'язках, відношеннях, уявленнях, які виникають у носіїв мови через необхідність називання чогось у навколишній дійсності шляхом уже існуючих у мові

лексичних засобів. Схожість, яку покладено в основу цих перенесень, часто існує лише у свідомості носіїв молодіжного сленгу, що зумовлено віковими особливостями їх психіки й пов'язаним з цим своєрідним світосприйняттям.

Недостатня увага лінгвістів до соціальних діалектів української мови, зокрема молодіжного сленгу, зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета статті – проаналізувати процес семантичної деривації як джерела поповнення словникового складу молодіжного сленгу. Матеріал дослідження зібраний у м.Херсоні методом анкетування, безпосереднього та включеного спостереження спонтанного мовлення міської молоді у різнотипних комунікативних ситуаціях і соціальних сферах.

Лінгвістичні дослідження останніх років засвідчили, що метафора є не стільки риторичним прийомом, скільки особливою пізнавальною (когнітивною) моделлю, за допомогою якої світ і описується, і прогнозується, і твориться. Метафоричність жаргонних висловів відзначена багатьма дослідниками. Поява найменування-метафори — творчий акт. А жаргон — це та мовна підсистема, яка особливо потребує вияву творчості, творення яскравих, незвичних номенів. В.Хімік констатує: «Жаргон як соціально-групова лексико-семантична підсистема принципово орієнтований на метафору, тобто жаргон метафоричний уже за своєю природою» [4, с. 94]. Значна кількість метафор у молодіжному сленгу виправдана, бо усне мовлення, як правило, емоційне й виразне. Метафора узгоджена з емоційно-експресивною функцією практичного мовлення.

Як свідчать зібрані нами матеріали, у молодіжному сленгу м. Херсона переважну більшість становлять метафори-іменники, значно менше дієслівних перейменувань, прикметникові метафори поодинокі.

Іменники. Жаргон, як і мова взагалі, антропоцентричний. Оскільки в центрі молодіжного сленгу перебуває людина, то й метафори насамперед звернені на неї. У сферу метафоричного словоперетворення потрапляють предмети й поняття, актуальні для молодіжного соціуму. У молодіжному сленгу м. Херсона найбільше метафор таких лексико-семантичних полів:

'найменування осіб за зовнішньою ознакою', 'частини тіла людини', 'предмети одягу'. Моделі метафоричних перенесень з людини на предмет не виявляють регулярності в молодіжному сленгу. На переконливу думку Ц.Карастойчевої, у болгарському молодіжному сленгу спостерігають подібну картину: її приклади ілюструють різні види переносів на особу й переноси з предмета на предмет [1].

Уживані в молодіжному сленгу м. Херсона найменування, які складають групу метафоричних номенів, представимо, характеризуючи їх за різними ознаками й напрямками перенесення.

Класифікуємо метафори, уживані молоддю м. Херсона, таким чином: ті, що виникли на основі подібності: а) форми двох предметів: *колба* 'товста людина'; *маяк* 'висока людина'; *глобус* 'великий живіт'; *дудки* 'вузькі штани'; *чайка* 'труси'; *олівець* 'цигарка'; *лебідь* 'оцінка «2»'; б) функції: *отаман* 'керівник'; *кондуктор* 'викладач, який вимагає гроші'; *молокозавод* 'жіночі груди'; *буржуйка* 'рот'; *пилосос* 'ніс'; *бурдюк* 'живіт'; *барак* 'гуртожиток'; *півник* 'будильник'; *торпеда* 'автомобіль, який швидко їздить'; в) будови: *баян*, *гармошка* 'автобус/тролейбус з двох частин, які з'єднані гофрованою гумою'; *кенгур/кенгурушка* 'светр з капюшоном, 'прямокутна сумка з великою кришкою'; *гільза* 'цигарка'; г) кольору або малюнка: *пануги* 'строкаті літні шорти'; *шоколадка* 'негр'.

Метафоричні номінації у молодіжному сленгу м. Херсона різнотипні за напрямом перенесення значень. Перенесення «тварина → людина» відбувається з назви тварини, риби, птаха. За зовнішньою ознакою лише сема 'висока людина' стосовно осіб і чоловічої, і жіночої статі репрезентована однаковими лексемами (*жираф*, *страус*, *верблюд*), інші значеннєві відтінки метафоризованих слів здебільшого гендерно диференційовані. Метафори-зооніми *жаба*, *мавна* 'некрасива'; *вобла* 'худа' вживані у молодіжному сленгу м.Херсона стосовно жінки, а сленгізми *кабан* 'товстий', *бабуїн*, *шимпанзе* 'волохатий' — щодо чоловіка.

«Предмет → людина» — це одна з продуктивних моделей метафоричного перенесення й у кодифікованій літературній мові, і в

субстандарті. У лексико-семантичне поле 'найменування осіб за зовнішньою ознакою' входить найбільша кількість переосмислених херсонською молоддю лексем: *тумба, холодильник, пончик, бомба, колба* 'товста людина'; *рельса, циркуль, шпалера, шланга, жердина, каланча, вишка, гоїдалка, маяк* 'висока людина'; *вішалка, тичка* 'худа дівчина/жінка'; *шкафчик* 'сильний, з могутньою мускулистою фігурою хлопець/чоловік'.

Глобальна технізація людського соціуму позначена на сприйнятті людини як механізму. Н. Тропіна називає такий стереотип сприйняття технократичним, констатує, що «... у другій половині ХХ ст. технократичне світосприйняття набуло характеру колективного стереотипу, на його основі виникають порівняння, мовленнєві й узуальні метафоричні номінації: технічна сфера стає тією галуззю, з якою черпаються «внутрішні форми» для нових номінацій у різноманітних галузях життя» [3, с. 265]. Молодіжний сленг теж звертається до назв механізмів, технічних пристроїв як джерела найменувань частин тіла людини: *комп'ютер, телевизор* 'голова'; *бульдозер, буржуйка, пейджер* 'рот'; *пилоос* 'ніс'.

Тип перенесення «знаряддя → частина тіла людини» найтісніше пов'язаний з попереднім, бо людина теж сприймана як технічний пристрій з окремими частинами. У молодіжному сленгу м. Херсона номінації-метафори цієї групи називають ніс і кінцівки людини: *гостряк, крюк, рашпіль, рубель* 'ніс'; *кочерги, крюки* 'руки'; *пінцети* 'ноги'. Наведені приклади свідчать, що переосмислення відбулося за зовнішньою схожістю, хоча мотивація окремих не досить зрозуміла. Можливо, фонетична схожість літературних одиниць *рашпіль* ('напилек з насічкою у вигляді досить великих і порівняно рідко розміщених зубців') і *рашкуль* ('вугільний олівець для малювання') зумовила вживання лексеми *рашпіль* зі значенням 'ніс'.

«Предмет побуту → частина тіла людини». Лексеми *тумба, чемодан* уживані зі значенням 'голова'; *копійки, пуговики* — 'очі'; *вірьовки, шпалери* — 'руки'; *маркери, сірники* — 'ноги'. У мовленні студентів філологічних спеціальностей Херсонського державного університету зафіксована одиниця

дзеркало зі значенням 'рот'. Деякі студенти мотивують таку сему знанням вислову «Заговори, щоб я тебе побачив», інші не змогли пояснити мотивацію цього сленгізму.

Найбільшу групу найменувань у підгрупі «предмет → інший предмет» становлять лексеми на позначення цигарок (*олівець, гільза, цукерка, соска*), що слід уважати виявом криптологічності молодіжного сленгу: більшість підлітків (особливо дівчата) приховують від сторонніх паління. Інші реномінації предметів відбулися в межах лексико-семантичного поля 'предмети одягу' і 'транспорт': *дудки* 'вузькі штани'; *парашути* 'труси'; *панамка* 'бюстгальтер'; *батіг* 'ремінь'; *торпеда* 'автомобіль, який швидко їздить'; *баян, гармошка* 'автобус/тролейбус з двох частин, які з'єднані гофрованою гумою'.

Напряма перенесення «приміщення, вмістище → інше приміщення» продуктивний у студентському соціумі м. Херсона: 'гуртожиток' — *ізолятор, барак, діра, клітка, зона, мурашник*; 'аудиторія' — *кубрик, хата*. У загальномолодіжному жаргоні функціонують реномінації на позначення туалету: *кабінет, офіс*.

Дієслівних метафор зафіксовано небагато, однак і дієслів порівняно з іменниками у молодіжному сленгу значно менше. Десять метафоризованих дієслів молодіжного сленгу м. Херсона входять у лексико-семантичне поле 'мовленнєва діяльність'. Перенесення значення в цій групі відбулося за такими напрямками (актуалізація семи 'творити звуки'): 1) створені тваринами звуки: *муркати, мурчати, мекати, бекати, цвірінчати*; 2) створені предметами звуки: *торохтіти, шарудіти, тріщати, пікати*; 3) створені людиною звуки: *кашляти*.

У шкільному і студентському сленгу дієслівна метафоризація продуктивна. Переосмислення лексем зумовлене актуальністю певних дій і процесів у середовищі учнівської молоді: 'списати' — *скопювати, зробити ксерокопію, відксерити*; 'підказувати' — *диригувати, суфлювати, цитувати*; 'бути поміченим із шпаргалкою' — *погоріти, попалитися*; 'потерпіти невдачу (не скласти залік, екзамен)' — *потонути*; 'скласти швидше за всіх' — *вирвати*;

'старанно вчитися' — *напружуватися*; 'добре відповідати' — *блиснути*;
'засипати питаннями' — *загрузити*.

Перенесення значення в прикметниках супроводжене процесом субстантивзації. Розподіл способу конверсії на два типи — метафоричну й метонімічну субстантивацию — знаходимо в роботі Ц.Карастойчевої [1, с. 75]. Вона розмежує найменування осіб і найменування предметів. У молодіжному сленгу м. Херсона переважають найменування осіб. Серед них виділяємо: а) найменування осіб за родом занять — *зелений 'солдат'* (метонімія за кольором солдатської форми); *парнокопитні 'студенти аграрного університету'* (метонімічне перенесення назви з реалії, певним чином пов'язаної зі зазначеною спеціальністю, на особу); б) за віком — *малий, дрібний 'людина, молодша від мовця за віком'* (переосмислення за ознакою 'невеликий, незначний'), переважно функціонують у ролі звертань; *старі 'батьки'*; *старий 'батько'*; *стара 'мати'* (переосмислення за ознакою 'досвідчений'); в) за статусом у молодіжному колективі — *центровий, основний 'авторитетна людина, лідер у компанії'* (метафоричний перенос за ознакою 'найважливіший, найголовніший'); г) за характерною ознакою (зовнішньою або внутрішньою) — *хорова 'дівчина, яка має відразу кількох партнерів'* (асоціативне перенесення); *чорний 'житель Кавказу'* (метонімія за кольором шкіри). Найменування-субстантиви на позначення дівчат легкої поведінки (повій) у сленгу м. Херсона пов'язані з місцем їх діяльності: *плечова* (в жаргоні автомобілістів *плече* 'певний відрізок (дільниця) траси'); *вокзальна*; *стометрова* (у м. Херсоні *стометровка* 'відрізок проспекту Ушакова від вул. Перекопська до вул. Кірова').

Субстантивовані сленгові номени охоплюють одиниці таких лексико-семантичних полів: а) гроші — *зелені, зелененькі 'долари'* (метонімія за кольором); *дерев'яні, м'яті, рвані 'радянські рублі'* (асоціативний перенос) — з відтінком зневажливості; б) оцінки — *державна, міжнародна 'оцінка «3»'*; в) назви видів транспорту — *рогатий 'тролейбус'* (метафоричне перенесення за формою характерної деталі); *жовте 'таксі (служби 008)'* (метонімія за кольором автомобілів відповідної служби таксі).

Метонімія, як і метафора, є важливим зображувальним і виразовим засобом, суть якого полягає в перенесенні значення на основі суміжності, тісного внутрішнього й зовнішнього зв'язку явищ, предметів, «... вона допомагає зосередити увагу на найбільш значущих деталях, часом надає мові певної емоційної тональності» [2, с. 41].

Явище метонімії в літературній мові й сленгу неоднакове. Основна функція метонімічних найменувань у мові номінативна, поєднана з функцією економії мовних зусиль. У молодіжному сленгу метонімічні найменування надають мовленню виразності, функціонально зближуючись з метафорою.

У молодіжному сленгу м. Херсона функціонують метонімічні найменування, утворені за такими моделями перенесень:

1) особа → предмет одягу, аксесуари, частина тіла: *піджак* 'інтелігент'; *окуляри* 'відмінник'; *Африка* 'кучерява людина' (+антономазія);

2) особа → предмет, з яким їй доводиться мати справу за родом діяльності (іноді лише у свідомості носіїв молодіжного сленгу): *калькулятор* 'студент-математик'; *флакон* 'алкоголік'; *фонфурик* 'алкоголік'; *плуг* 'людина з повільною реакцією'. У шкільному жаргоні назви вчителів-предметників утворені за рахунок термінологічно-поняттєвої сфери певного шкільного предмета: *інфузорія* 'учитель біології'; *коробка швидкостей* 'викладач фізики'; *молекула* 'учитель фізики/хімії';

3) предмет → матеріал, з якого він зроблений: *шкіра* 'шкіряна куртка'; *папір* 'цигарка';

4) частина → ціле покладено в основу кількісно найбільшої групи метонімічних утворень, напр.: взуття → ноги: *танки, чешки* 'ноги'; соматизм → голова: *череп, черепок* 'голова'; деталь приміщення → приміщення: *дах* 'будинок', *дірка* 'туалет';

5) предмет/товар → фірма, виробник. У молодіжному сленгу м. Херсона це назви взуття: *адери, пуми, найки* 'кросівки фірм «Адідас», «Пума», «Найк»'.

Метонімічне перенесення в молодіжному сленгу нерідко виконує оцінну функцію. Сміслові моделі перенесення «особа → предмет одягу, аксесуари,

частина тіла, предмет, з яким доводиться мати справу за родом діяльності» дають змогу носієві сленгу виявити власне ставлення до людини, часто негативне, зневажливе, адже людина при цьому ніби стає річчю, предметом, що звужує масштаб її особистості.

У молодіжному сленгу людина, особа, особистість — один з найпопулярніших об'єктів експресивної метафоризації. Оскільки молодіжний сленг уживаний переважно в невимушеному внутрішньогруповому спілкуванні за умови комунікативної паритетності всіх співбесідників, то реалізовано настанову на простоту мовлення, його зниженість, іронічне або фамільярне ставлення до предмета мовлення, самоіронію тощо, що формує специфіку сленгової метафори: здебільшого вона зменшує цінність, значущість названих реалій в очах жаргононосія.

Метафора образна й оцінна за своїм характером, а метонімія акцентує індивідуальну рису в змісті слова. Жаргонне переосмислення майже завжди супроводжене експресивною й образною оцінкою, тому більшість жаргонних метонімічних перенесень поєднують перенесення за суміжністю й за схожістю. Власне метонімічні перенесення в молодіжному сленгу нечисленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карастойчева Ц. Българският младежки говор / Ц.Карастойчева. – София: Наука и изкуство, 1988. – 219 с.
2. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 438 с.
3. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование: Монография / Н.П. Тропина. – Херсон: Изд. ХГУ, 2003. – 343 с.
4. Химик В.В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен / В.В. Химик. – СПб.: Филолог. ф-т СПбГУ, 2000. – 272 с.

Мартос С.А. Семантична деривація як джерело поповнення словникового складу молодіжного сленгу// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць / ред. проф. В. Олексенко та ін. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2015. – Вип. 24. – С. 46 – 50.